LOTIN TILIDA O‘SIMLIKLARNING BOTANIK VA FARMOKOLOGIK TERMIN SIFATIDA TIBBIYOTDA NOMLANISHI

Hamdamova Muqaddas Xamidovna

Samarqand Davlat tibbiyot universiteti tillar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Bu maqolada lotin tilini o‘rgatuvchi kollej, institut, universtitet o‘qituvchilari hamda talabalariga lotin tilida o‘simliklarning botanik va farmokologik termin sifatida tibbiyot sohasida qo‘llanilishini xususan, og‘zaki va yozma nutqda oson hamda qulay ishlatishni o‘rgatishlari uchun kichik metodik ishlanma hisoblanadi. Bu yerda keltirilgan ma’lumotlar orqali tinglovchilarga o‘simliklarning botanik va farmokologik termin orasida qanday farqli tomonlari mavjudligini tushuntirishga harakat qiladi.

Kalit so‘zlar: lotin tili, leksik minimum, fonetika, o‘simlik, botanic, farmakologik, tibbiyot, grammatik fragmentlar, atama element va klinik terminlar.

Аннотация. В данной статье представлена небольшая методическая разработка для преподавателей колледжей, институтов и университетов, а также для студентов, изучающих латинский язык. В ней рассматривается использование названий растений на латинском языке как ботанических и фармакологических терминов в медицине, а также обучение их удобному и правильному применению в устной и письменной речи. На основе приведённых материалов предпринимается попытка объяснить слушателям различия между ботаническими и фармакологическими терминами, связанными с названиями растений.

Ключевые слова: латинский язык, лексический минимум, фонетика, растение, ботанический, фармакологический, медицина, грамматические фрагменты, терминоэлемент, клинические термины.

Abstract. This article presents a brief methodological guide for teachers of colleges, institutes, and universities, as well as for students studying Latin. It examines the use of plant names in Latin as botanical and pharmacological terms in medicine and aims to facilitate their correct and convenient application in both oral and written speech. The materials provided attempt to explain the differences between botanical and pharmacological terms related to plant names.

Keywords: Latin language, lexical minimum, phonetics, plant, botanical, pharmacological, medicine, grammatical fragments, term elements, clinical terms.

KIRISH

Hozirgi kunda jamiyatning istalgan sohasida bilimli,yuqori salohiyatga ega bo‘lgan zukko, o‘zining mutaxassisligi bo‘yicha xorijiy tillarda erkin faoliyat yurita oladigan malakali kadrlarga nafaqat bizning yurtimiz balki butun dunyo mamlakatlari mana shunday mutaxassislarga ehtiyoji yuqori ekanligi kundan

ISSN 3030-3907

kunga ortib bormoqda. Xususan, dunyo tan olgan xorijiy tillarni o‘rgangan holda, tibbiyot yo‘nalishlari bo‘yicha lotin tilida o‘simliklarning botanik va farmokologik nomlanishini bilish bugungi kunda dolzarb asosiy fragmentlardan biri bo‘lib bormoqda. Chunki bunday ustunlik va imkoniyatlarga ega bo‘lgan kadrlar o‘z yurtida hamda dunyo bo‘ylab samarali tajriba almashinib, kasbiy barkamollikka erishishi mumkin. Tibbiyot va farmatsiya sohalarida dorivor o‘simliklardan foydalanish ming yillik tarixga ega. Dorivor o‘simliklarning to‘g‘ri tanilishi, tasniflanishi va nomlanishi ilmiy aniqlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli tibbiyotda o‘simliklar botanik va farmakologik nomlar asosida yuritiladi. Ushbu nomlanishlar asosan lotin tili orqali xalqaro miqyosda bir xillikni saqlashga xizmat qiladi.

ASOSIY QISIM: Tibbiyot kabi, biologiya fanining rivojlanish tarixi antik davrga borib taqaladi, Avvalgi qadimgi grek faylasufi Arastu (Aristotel, 384-322 er.av.yillar), uning shogirdi Teofrast (Tirtam), so‘nggi qadimgi grek shifokori Pedaniy Dioskorid (eramizning I yuz yillik) va boshqalar o‘simlik dunyosi haqidagi bilimlarni tizimlashtirdi, o‘simliklar tasnifini tuzishdi, o‘simliklarning tibbiyotda qo‘llanilishi haqidagi bilimlarini umumlashtirishdi. Antik davr olimlarining ishlari Uyg‘onish va Yangi davr (XV-XVIII asrlar)da izlanuvchilarning o‘simliklarning tizimlanishi ishlarida muhim rol o‘ynadi. XVII-XVIII asrlarda biologiya fanining keyingi taraqqiyoti tufayli (zoologik atamalar singari) grek va lotin so‘zlaridan vujudga kelgan ko‘plab botanik atamalar yaratildi. o‘simlik va hayvonot dunyosi tasniflanishida yangi metodlar yuzaga keldi. o‘simlik va hayvon turlari umumiy e’tirofdagi nomlanishga ega emas edi, ular ma’lum qiyinchilik va noqulaylik tug‘diradigan uzun iboralar bilan nomlanib kelar edi. Shved olimi Karl Linney (1707-1778) har bir o‘simlik yoki hayvonni ikki xil usulda: nasliga ko‘ra va turiga ko‘ra nomlashni, ya’ni ikki so‘zli atamani amaliyotga kiritdi. Nasliy nomlanish Nominativus (bosh kelishik) dagi ot bilan, turini ifodalaydigan nomlanish ko‘proq sifat, kamroq ot bilan ifodalanadi. Xususan, botanik nomlanish, besh grammatik modelga bo‘linadi:

1.Nominativusdagi ot +Nominativusdagi ot: Artemisia absinthium – achchiq shuvoq.

2.Nominativusdagi ot + Genetivusdagi ot: Primŭla veris –bahorgi boychechak.

3.Nominativusdagi ot + turlanmaydigan ot: Theobroma cacao – shokolad daraxti.

4.Nominativusdagi ot +aniqlovchili ot: Arctostaphylos uva - ursi –oddiy ayiqtovon.

5.Nominativusdagi ot +sifat: Crataegus sanguinea –qon rangli qizil do‘lana.

ISSN 3030-3907

Botanik nomlanish — o‘simliklarning ilmiy tasnifi bo‘lib, u Karlos Linney tomonidan ishlab chiqilgan binominal nomenklatura (ikki nomli atama) tizimiga asoslanadi. Har bir o‘simlik nomi ikki qismdan iborat:

Avlod (Genus) va Tur (Species) **Misollar:** Mentha piperita — yalpiz; matricaria chamomilla — moychechak

Farmakologik nomlanish o‘simlikning dori sifatida ishlatiladigan qismi yoki ta’sir etuvchi moddasiga asoslanadi. Bu nomlar farmakopeyalar va retsepturalarda keng qo‘llanadi.

Misollar: Botanik nom Farmakologik nom O‘zbekcha
Valeriana officinalis Radix Valerianae Valeriana ildizi
Plantago major Folia Plantaginis Zubturum bargi

Ikki so‘zli atamalar tamoyili ekish kuni sistematikasida saqlanib qoladi. Dorivor o‘simlik xom-ashyosi sifatida qo‘llaniluvchi o‘simlik ko‘p hollarda faqat bir nomlanishga: nasliga ko‘ra yoki turiga ko‘ra nomlanishga ega. Agar o‘simlikning botanik nomi birinchi, uchinchi yoki to‘rtinchi model bo‘yicha yozilgan bo‘lsa, turiga ko‘ra sifatlash deb ataladi va bu o‘simlikning farmatsevtik nomi deb yuritiladi. Agar ikkinchi yoki beshinchi model bo‘yicha nomlansa, nasliy sifatlash deb ataladi . Ikki so‘zli atamalar tamoyili ekish kuni sistematikasida saqlanib qoladi. Dorivor o‘simlik xom-ashyosi sifatida qo‘llaniluvchi o‘simlik ko‘p hollarda faqat bir nomlanishga: nasliga ko‘ra yoki turiga ko‘ra nomlanishga ega. Agar o‘simlikning botanik nomi birinchi, uchinchi yoki to‘rtinchi model bo‘yicha yozilgan bo‘lsa, turiga ko‘ra sifatlash deb ataladi va bu o‘simlikning farmatsevtik nomi deb yuritiladi. Agar ikkinchi yoki beshinchi model bo‘yicha nomlansa, nasliy sifatlash deb ataladi .

BIR XIL BOTANIK VA FARMATSEVTIK NOMLANISHDAGI O‘SIMLIKLAR

O‘simlikning botanik nomlanishi	Farmatsevtik nomlanishi	Tarjima
Adōnis vernālis	Adōnis vernālis	Bahorgi gulizardak
Anīsum vulgāre	Anīsum vulgāre	Oddiy arpabodiyin
Erysīmum canescens	Erysīmum canescens	Kulrang sariqo‘t
Helichrysum arenarium	Helichrysum arenarium	Qumloq bo‘znochi
Ledum palustre	Ledum palustre	Botqoq bagulnigi

ISSN 3030-3907

BIR XIL BOTANIK VA FARMATSEVTIK NOMLANISHDAGI O‘SIMLIKLAR

O‘simlikning botanik nomlanishi	Farmatsevtik nomlanishi	Tarjima
Mentha piperīta	Mentha piperīta	Qalampir yalpiz
Polygōnum hydropĭper	Polygōnum hydropĭper	Suv qalampir
Polygōnum aviculāre	Polygōnum aviculāre	Qush toroni
Rhamnus cathartĭca	Rhamnus cathartĭca	Yumshatuvchi itjumrut
Ribes nigrum	Ribes nigrum	Qora qarag‘at

XULOSA: Xulosa qilib shuni ta’kidlash joizki, tibbiyotda o‘simliklarning botanik va farmakologik nomlanishi ilmiy aniqlik, xavfsizlik va samaradorlikni ta’minlaydi. Botanik nomlar o‘simlikning tabiiy xususiyatlarini ifodalasa, farmakologik nomlar uning dorivor ahamiyatini ochib beradi. Dorivor o‘simliklarning to‘g‘ri tanilishi, tasniflanishi va nomlanishi ilmiy aniqlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli tibbiyotda o‘simliklar botanik va farmakologik nomlar asosida yuritiladi. Ushbu nomlanishlar asosan lotin tili orqali xalqaro miqyosda bir xillikni saqlashga xizmat qiladi. Ushbu ikki yo‘nalishning uyg‘unligi zamonaviy tibbiyot va farmatsiyaning muhim poydevorlaridan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. H.T.Umarov, Z.M.Maxmudov, U.A.Safarova “Lotin tili va tibbiy- farmasevtik terminalogiya asoslari” HILOL MEDIA nashriyoti Toshkent 2023y.
2. L.U.Xo‘jayeva, Z.Z.Rahmatullayeva, N.S. Mamasaliyev” Lotin tili” O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti 2005 y.
3. Айтмуратова, П. Г. (2022). Важность обучения латинскому языку в медицинских вузах. Science and Education, 3(12), 897-902.
4. Айтмуратова, П. Г. (2024). I-III Склонения имён существительных в латинском языке. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 22(5), 37-42.
5. Alisherovna, A. U., & Uves, S. (2023, November). Clinical terminology: understanding word-formation, greek roots, suffixes, and prefixeS. In International conference on multidisciplinary science (Vol. 1, No. 5, pp. 206-209).

ISSN 3030-3907

6. Mardanovich, M. Z. (2023). Lotin tilining zamonaviy tillarga bevosita va bilvosita ta'siri. Research Focus International Scientific Journal, 2(6), 132-136.
7. Beknazarova, M. K. (2022). Lotin tilini o'qitish jarayonida klinik kafedralar bilan integratsiyalashtirilgan mashg'ulotlarning maqsadli yo'naltirilishidagi natijalar. Science and Education, 3(11), 653-656. Hamdamova Muqaddas
8. Xamidovna. (2024). Fransuz tilida murakkab nisbiy olmoshlarning ishlatish metodikasi. Miasto Przyszłości, 53, 451–452. Retrieved from http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4859
9. Hamdamova Muqaddas Xamidovna. (2024). Le Developpement De Tourisme Entre La France Et L'ouzbekistan. https://doi.org/10.5281/zenodo.14001984

ISSN 3030-3907